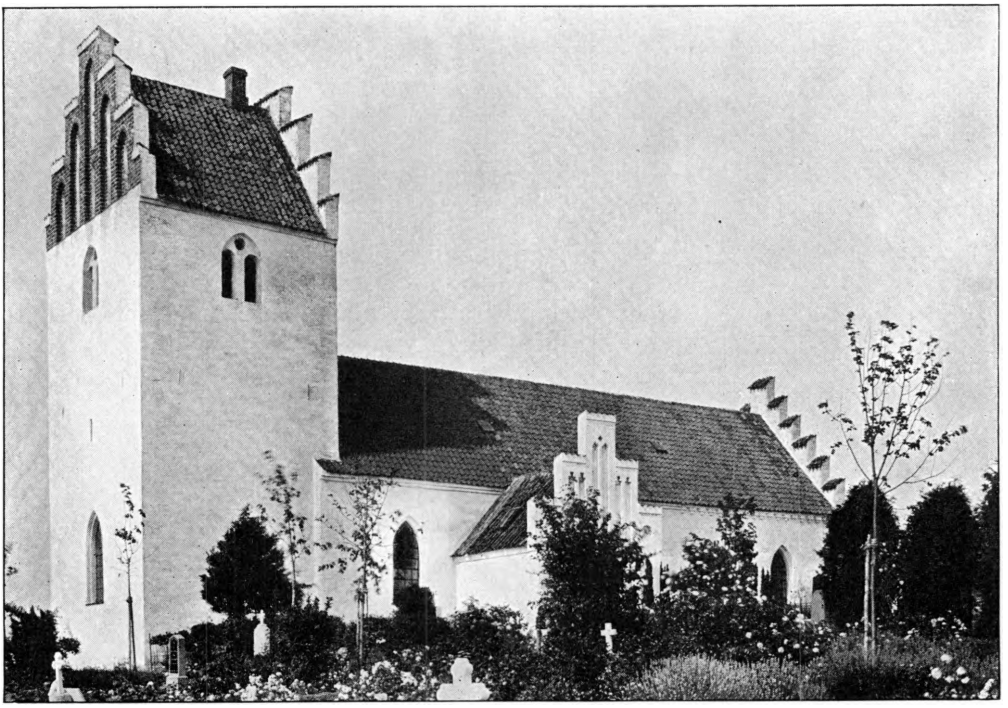

C. A. J. 1914

Fig. 1. Smerup. Ydre, set fra Sydvest.

SMERUP KIRKE

STEVNS HERRED

Kirken, der er *Anneks* til Spjellerup, Fakse Hrd., blev fra Kronen overdraget til Baron Juel til Juellinge ved Skøde af 12. Juni 1679[1]. Efter at Baroniet 1719 var tilfaldet Kongen, mageskiftede Christian 6. Kirken 1731 til sin Faster Prinsesse Sophie Hedevig[2], som lagde den under Vemmetofte Kloster, hvorfra den overgik til Selveje 1. Januar 1908.

Til Kirken er knyttet flere Sagn. Kirkens Grundvold skulde først have været lagt i Store Torøje By, men maatte flyttes, fordi »Thor og de andre Trolde« ikke vilde taale den dér[3]. Kirken skal enten være bygget som et Løfte eller som Tak af en, der forfulgtes af Sørøvere op ad Stevns Aa og dér reddede sig, eller opført af Munke[4]. En hedensk, vendisk Sørøver kom sejlende op ad den lave Fjord, der nu ligger hen som et Dalstrøg Vest for Stevns Herred; da han naaede ud for Smerup Kirke, havde Skibet ondt ved at komme frem; han tog da sin Stridsøkse og kastede den i Forbifarten efter Mandehovedet paa Kirketaarnet; i samme Øjeblik sank Skibet, og det skal endnu ligge i Enghaven Vest for Kirken[5].

Kirken ligger nordligst i Sognet, fjernt fra Kysten, men tæt ved den østlige Sognegrænse og Stevns Aa. En ny Kirkegaardsmur af kløvet Kamp har afløst Kampestensdiger, og før disse har der været Hegnsmure af Kridtsten[6].

Bygningen er et Langhus med romansk Midtparti og gotiske Forlængelser

baade mod Øst og Vest; Sakristi, Vaabenhus og Taarn er tilbyggede i gotisk Tid.

Af *den romanske Kridikvaderkirke* er kun bevaret Skibets Langmure, hvis Højde er 4,50—5 m over det mod Vest faldende Terræn. I de 10—20 cm høje Stenskifter er der enkelte Spring, og Hjørnerne er af større Kvadre. Efter Stevnsskik synes der kun at have været eet Vindu i hver Langmur, af hvilke det søndre er kendeligt, o. 150 cm højt, med Buetoppen 50 cm under Gesimsen; i dets Indre, som kun er synligt paa Kirkeloftet, ses Aftryk af Lysningens Trækarm; Vinduets nedre Smig er senere forhøjet ved Paamuring, saa at Lysningen kun har været 60 cm høj, men ogsaa den nye Undersmig er pænt mørtelpudset. Nogenlunde overfor dette Sydvindue findes et ligeledes lukket Nordvindue, der, sikkert før Hvælvenes Indbygning, er gotisk ommuret med falsede Munkestenskarme og Spidsbue. Syddøren er omdannet; Norddøren er kun svagt kendelig indefra, og dens ydre Karme er forsvundne ved en Skalmuring med smaa, gule Mursten. Fra den oprindelige Bygning stammer maaske de i det følgende nævnte Ornamentkvadre.

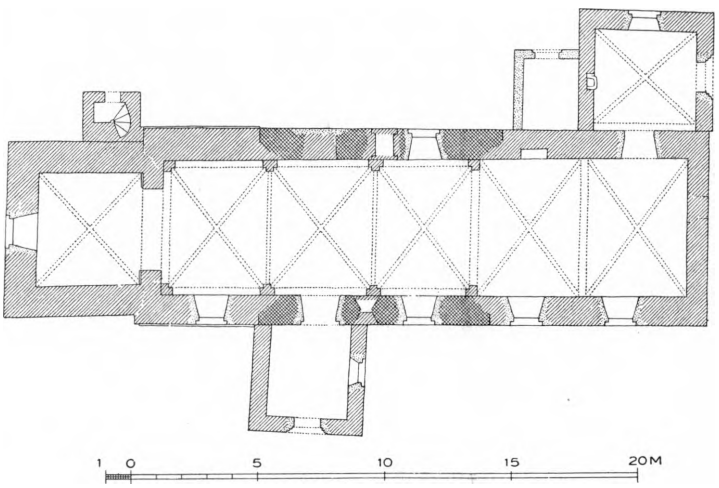

Fig. 2. Smerup. Plan. 1:300. Maalt af K. V. Barfoed 1914 (C. G. Schultz 1932).

Gotiske Ændringer og Tilføjelser. Den tidligste Tilføjelse til den oprindelige Bygning, vistnok fra Tiden 1350—1450, er Skibets *Veslforlængelse,* hvis Kridtkvadermure har Skraakantsokkel. Ydersidens Kridtsten er lodret riffelhugne, kun i Overvæggene findes øksehugne Sten af romansk Karakter. Forlængelsen har aldrig haft Nordvindue, og dens oprindelige Sydvindue er forsvundet. Den glatte, vestre Taggavl, der staar skjult bag Taarnet, er bæltemuret af Kridtkvadre, vekslende med tre Skifter Munkesten, og har haft flad Taghældning, sikkert svarende til Skibets romanske Tag. I Gavltoppen sidder en Kridtkvader med en reliefskaaret Roset af senromansk Karakter (Cirklens Tvm. 30—32 cm) og over det nymodens Sydvindue er der en lignende Kvader med to Karvesnitcirkler (Fig 3). Samtidig med Forlængelsen synes hele Skibets Tagværk at være fornyet eller omdannet; ialfald har tre Loftsbjælker,

der ligger over de senere Hvælv, paa Undersiden en Række Sømhuller, som viser, at Rummet en Tid har haft Bræddeloft. Baade i Bjælkerne og i mange Spær er der Spor efter skraatstillede Spærstivere af romansk Type, som kun har været fastsømmede, men disse Led er senere i Middelalderen fjernede og erstattede med Hanebaand og smaa Spærstivere af almindelig gotisk Type, ligesom der er indskudt en yngre Tagstol. Vistnok ved Omdannelsen er Tømmeret nummereret med Huljærns-Stregnumre og Tegn.

Før det romanske Kors Ombygning er det forlængede Skib overdækket med tre ensartede *Krydshvælv,* hvis Vægpiller har Kapitælled: to omløbende, skraakantede, 12 cm brede Kragbaand over hinanden; Kapperne er noget buklede, Halvstensribberne mødes i Toprude (lette Overribber med Trinsten). Samtidige med Hvælvene er vistnok Skibets Gesimser og en paa Forlængelsens Vestgavl rejst Tak, der senere er sammenbygget med Taarnets Trappehus.

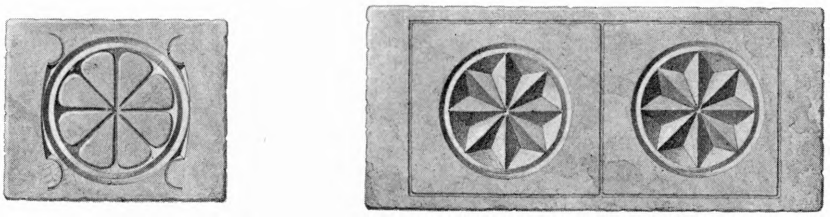

Fig. 3. Smerup. Kridtkvadre, 1:16, med indskaarne Ornamenter. Tegning af J. B. Løffler 1893.

Taarnet, der er rejst o. 1450—1500, er overvejende af Kridtkvadre, lodret riflede som Vestforlængelsens. Taarnrummet, hvis spidse Taarnbue har to afrundede Kragled, overdækkes af et Krydshvælv med Halvstensribber, der mødes i Toprude (spinkle Overribber med Trinsten). Mellemstokværket har oprindelig kun været tilgængeligt ad en Stige gennem en Dør paa Nordsiden: i Væggene er Bombjælkehuller og en nymodens Vestglug. Klokkestokværket har tvillingdelte Glamhuller med fladbuede Aabninger og rund Glug i spidsbuet Spejl. De nu rensede Gavle, af Munkesten, har syv Kamtakker og fem spidsbuede, falsede Højblændinger; i de pudsede Blændingsfelter sidder under hver af Østgavlens Buetoppe et plumpt skaaret Hoved af Kridt, og et lignende findes i Vestgavlens Midtblænding. »Sagnet« har sat disse Hoveder i Forbindelse med Roskildebispen Peder Jensen Lodehats Vaabenmærke: et Hoved med Hat[7]; men han døde 1416, og Taarnet kan næppe heller være bygget under hans Efterfølger af samme Slægt (død 1431). *Trappehuset* paa Nordsiden, der ikke er i Forbandt med Taarnmuren, er tilføjet allerede i sengotisk Tid. Dets Kridtkvadre er zigzagriflede, og Munkestenstrappens runde Spindel er af Kridtsten. Taarnets samtidige Tagværk har hverken Krydsbaand eller Dragere; i Midt- og Endefagene er der i Stedet for de nedre Hanebaand Skraastivere, som minder om romanske Tagværker.

Efter Aar 1500 er det romanske Kor erstattet med et *Langhuskor,* hvis Mure over høj Syld er af Kridtkvadre og har Bloktandgesimser af Munkesten. Over begge de to moderne Sydvinduer sidder der et i Kridtsten skaaret Mandshoved af samme Art som Taarnets. Et lavt og skævt siddende, fladbuet Østvindue er nu tilmuret; paa Sydsiden, nær Østhjørnet, spores en Blænding af lignende Form. Østgavlen (Fig. 4) har et ganske rigt Blændingssystem af Præstø-Type; under de elleve Kamtakker er der et tilsvarende Antal Højkantfelter, i hvis Kridtstens Afdækninger der er skaaret karvesnitagtige Tvilling-Spærstik eller tre Rundtunger. Et firkantet Midtfelt har i Fladen et Fletværksmønster, muret af Munkesten, og Teglen er desuden brugt omkring de to Cirkelfelter og i Savskiftet ved Gavlfoden. Korrummet, som i Nordvæggen har en fladbuet Gemmeniche, overdækkes af to Krydshvælv med fladrund Gjordbue og Halvstensribber, der mødes i en Toprude (ingen Overribber). Tagværket over Koret er sengotisk, af Dragerstoltype (Huljærnsnumre); Spærskohovederne er omhyggeligt tilskaarne som i Vordingborg Sakristi. Jævnaldrende med Koret er *Sakristiet,* af Kridtkvadre med Bloktandgesims af Munkesten og syvtakket Gavl med syv Højblændinger af samme Karakter som Korgavlens. Rummets Krydshvælv har Halvstensribber. I Bunden af en firkantet Niche i Vestvæggen sidder en Spildevandssten (Piscina) af Kridtsten, der har en 25 cm bred Fordybning; Afløbet er tilmuret.

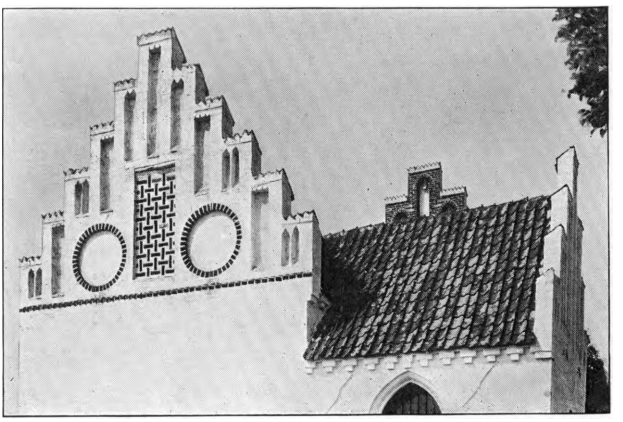

C. A. J. 1914

Fig. 4. Smerup. Korgavl og Sakristi.

Vaabenhuset foran Syddøren er opført af Munkesten, men alle Enkeltheder er fornyede og den femtakkede Gavl ommuret med smaa gule Sten.

Kirken staar, med de nævnte Undtagelser, hvidkalket, Tagene er teglhængte; endnu 1862 laa der Munketegl paa Størstedelen af Nordsiden (Synsprotokol). Alle aabne Vinduer og Døre er linealgotiske, med Støbejærnsstel fra o. 1850.

KALKMALERIER

Paa Langhuskorets to Hvælv blev der 1888 fremdraget Rester af en kalkmalet Dekoration, som efter Undersøgelsen atter overhvidtedes. Midt i hver Kappe fandtes en stor Cirkel med seksoddet Karvesnitstjerne og udenfor

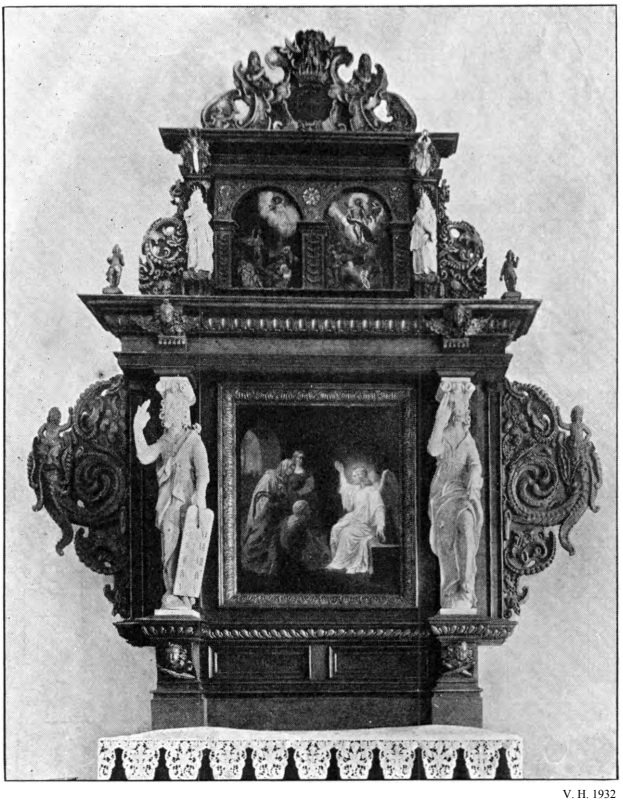

V. H. 1932

Fig. 5. Smerup. Altertavle o. 1630—40.

Randen smaa Rankeslyng. De skraattavlede Ribber og Skjoldbuerne ledsagedes af stregtegnede Træer eller Kviste; paa Gjordbuen var der en Ranke. Lignende Malinger fra Tiden henimod Aar 1500 sporedes i Skibets to østlige Hvælv. Farverne var kun sort og rødt[8].

INVENTAR

Alterbordet er muret af Munkesten opad Østvæggen. Det 60 cm brede Parti bag Altertavlen er 125 cm højt over Knæfaldsgulvet og har mod Nord et 3 cm fremspringende Skifte, medens Forpartiet, der helt er dækket af glatte Brædder, kun er 103 cm højt.

†*Alterklæde*, af karmosin Kamelhaarsplyds med Sølvgallon, kgl. Navn og Aarstal, blev anskaffet 1726 (Rgsk.).

Altertavle, fra o. 1630—40, i Bruskbarok (Fig. 5). Storfeltets ornamenterede Profilramme flankeres af to store, bærende Sidefigurer, der forestiller Moses og Johannes Døberen, Topstykkets tvillingdelte Arkadefelt af to smaa kvindelige Figurer uden Attributter. Topgesimsen har i Stedet for Krumknægte to Adelsvaaben henvisende til Tyge Brahe til Mattrup, 1632—40 Lensmand paa Tryggevælde, gift 1618 med Berete Brok til Vemmetofte (død 1639). I Topornamentet er skaaret et kronet C4 omgivet af en stærkt brusket Kartouche. Hertil svarer baade Topvinger og Storvinger, der er stærkt perlebruskede med smaa Vildmandsfigurer. Paa Storgesimsen staar nu to smaa Englefigurer, som formodentlig har holdt Lidelsens Redskaber; maaske er de flyttede til deres nuværende Pladser fra Topgesimsen. Paa Degnestolen staar et Kors med en Slange, der tyder paa, at Arrangementet oprindelig har været som i Havnelev. I Topfelterne sidder to mørknede og skallende Malerier paa Træ (Kristus i Getsemane og Opstandelsen), som sikkert er de oprindelige. Tavlen er nu egetræsmalet med hvide Figurer, lidt Forgyldning og enkelte

Farver. Midtbilledet paa Lærred, 110 × 95 cm, forestiller Kvinderne ved Graven, sign.: F. Storch 1859.
Paa Bagsiden staar: Alteret er malet 1859 W. Vogth.
Paa Tavlen stod 1758 to danske Skriftsteder (Joh. 14., Joh. 6.) og Midtbilledet forestillede »Nadverens Indstiftelse og Forretning«. 1755 fandtes der paa Væggen overfor Prædikestolen en gammel †*Altertavle* med Aarstallet 1598.

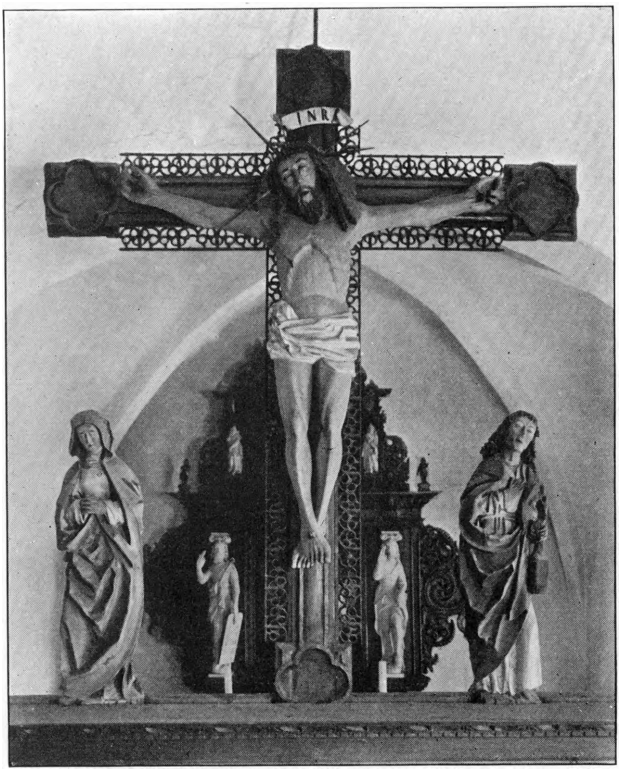

V. H. 1930
Fig. 6. Smerup. Krucifiksgruppe over Kordøren.

Altersølv. Kalk, af kbh. Prøvesølv 1730, med sekstunget Fod, rundstavriflet, tværdelt Knop, og sekssidet Skaft; Mestermærke for Nicolai Junge 1725 (Olrik 385). Bægeret, der er fornyet 1839 (Kaldsbog), har meget utydelige, københavnske Stempler og samme Mestermærke som Oblatæsken. Paa den oprindelige, sølvforgyldte *Disk* er graveret Cirkelkors og Frederik 4's dobbelt-slyngede Navneciffer. *Oblatæske* af kbh. Prøvesølv 1836, med Mestermærke for P. R. Eggersen (Olrik 428). †*Sygekalk* og *Disk,* af Sølv, med Vinflaske og Oblatskrueprop, blev anskaffet 1728—29 (Rgsk.).

Alterstager, 33,5 cm høje, gotiske, med treringet Cylinderskaft, hvis Profiler alle er rundede; tre bøjede Fødder uden Enkeltheder.

Kortralværk, foran østligste Hvælvingsfag, af Eg og Fyr, der i al Fald delvis stammer fra 1600'erne og maaske fra 1633. Af Brystværnspanelet er det nordre Stykke det ældste, idet det paa Underrammen kun har Skraakant. Over Panelerne staar 2 × 8 udsavede Balustre, hvis Kontursving paa den nedre Del er bortsnittede (sml. Fig. 8) for at skaffe Udsigt til Alteret. Balustrene bærer en Fyrrebjælke beklædt med gesimsprofilerede Fyrrebrædder. Træværket er nu egetræsmalet. Under det nedennævnte Krucifiks, d. v. s. paa Bjælkegesimsen, læstes (1758): »Gloria patri et filio et spiritui sancto sicut erat in principio et nunc et semper in secula seculorum, amen. Ao 1633«.

Paa Bjælken staar nu Kirkens sengotiske *Korbuekrucifiks* med *Sidefigurer*

(Fig. 6), fra Begyndelsen af 1500'erne, placeret omtrent som oprindeligt og derfor prægende hele Kirkerummet. Korset hænger i en Jernstang gennem Hvælvingskappen. Snitværket minder om Store Fuglede-Næstved Gruppen[9]. Kristusfiguren, o. 140 cm høj, virker ret undersætsig og bred. Øjnene er lukkede, Benene strakte. Den turbanflettede Tornekrones Pigge er nu fjernede, saa at kun Hullerne ses. Over Issen er bevaret syv (oprindelig vist ni) spidse Straaler, som danner en Glorie om Frelserens Hoved foran Korsskæringens glatte Glorieskive. Korstræets yderste Hulkantprofil fortsætter sig omkring de firkantede Evangelistplader, men brydes her af Firpas, hvis Flader er glatte (sml. S. Morten, Næstved). Paa øverste Korsarm sidder et Skriftbaand. Langs Korstræets Kanter er der en 10 cm bred, stavværksagtigt gennembrudt Blomsterbort, indadtil fastgjort med Nagler uden Not og udadtil begrænset af en lille Stav. Det tynde kniplingsagtige Snitværk er forbavsende godt bevaret. Sidefigurerne, Maria og Johannes, der synes at være Kopier efter de tilsvarende i Magleby og Lyderslev, vender sig bort fra Krucifikset. Hele Gruppen er ommalet i 1800'erne.

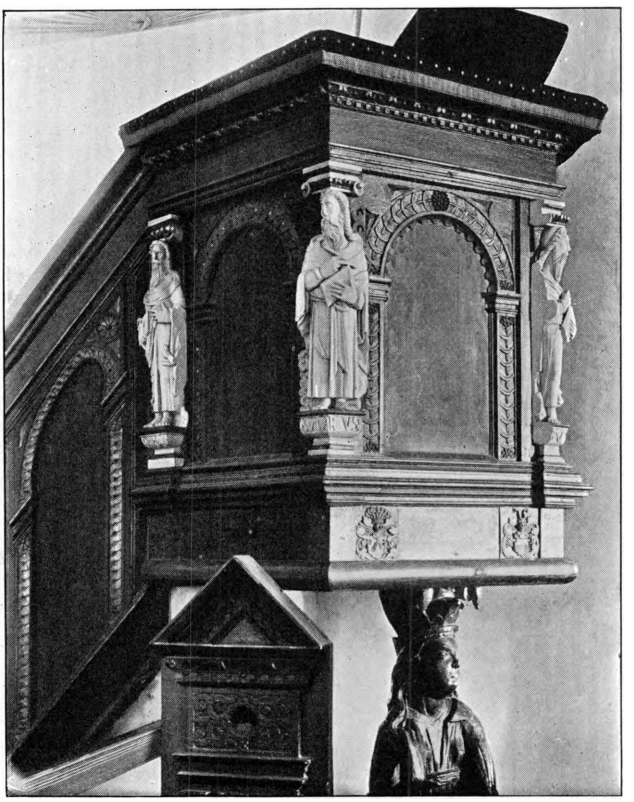

C. A. J. 1914

Fig. 7. Smerup. Prædikestol 1605.

Font, oprindelig i Havnelev Kirke, af Granit, romansk, hugget af een Kampesten, med rund, glat Kumme, (Tvm. 79 cm, intet Afløb), kraftig Skaftvulst og rund Fod. Fonten har staaet i Vemmetofte Have og er for faa Aar siden bragt til Smerup. 1862 nævnes (Synsprotokol) en Font af udhugget Kalk- eller Kridtsten staaende i Koret ved Nordsiden. *Fad,* af sydtysk Arbejde, Tvm. 61 cm, med Marie Bebudelse, omgivet af Minuskelrække, samt baade i Bunden og paa Randen springende Hjorte og Hunde. Skænket fra Vemmetofte samtidig med Fonten. En *Font* af bronceret Støbejern i »Renaissancestil«, fra o. 1875, samt et galvanoplastisk Daabsfad fra samme Tid, staar nu i Sakristiet.

Daabshaandklæde med Hvidsøm og Navnetræk i blaa Korssting: S C D — KID — 1801.

Prædikestol (Fig. 7) i Højrenaissancestil fra 1605, noget beslægtet med de ældre Arbejder af Tryggevælde-Typen. De tre Storfelter har Arkader med Baandslyng eller skælagtige Dukatornamenter, trukne paa Snor. Paa Hjørnerne staar fire stive Evangelistfigurer (Lucas langskægget) over buede Konsoller med skaarne Navne; Figurerne er gjorte i eet med den ornamentale Baggrund: et gennembrudt, ret plumpt Kartouchemotiv. I et af de nedre Smalfelter er indsat to Træstykker med Adelsvaaben, Holck og Krabbe Det samtidige Opgangspanel har to baandslyngsmykkede Arkader.

C. A. J. 1914

Fig. 8. Smerup. Degnestol o. 1550.

Under Stolen, hvis rundede Fodliste er fornyet, staar en Kvindefigur af Egetræ fra o. 1630—40, og muligvis gjort af Altertavlens Mester. Den virker noget grovere, men Foldekastet er beslægtet med de store Figurer, og Stillingen svarer til Altertavlens smaa kvindelige Topfigurer. Paa det lokkede Hoved sidder en Krone og derover en Rest af et ionisk Kapitæl. Stolen er nu lyst egetræsmalet med forgyldte Enkeltheder og hvide Hjørnefigurer. Over Vaabnene spores malede eller bortskaarne Bogstaver. I Felterne stod (1755) danske og latinske Skriftsteder; mellem Vaabnene D H M K : »Ao. 1605 dend Tiid Dittløff Holck var Høvedsmand paa Trøgevælde da blev denne Prædikestol giort paa Kirkens Bekostning«.

Degnestol (Fig. 8) fra o. 1550, i Korets Sydvesthjørne ved Tralværket, nu kun bevaret i to Tredjedele af sin oprindelige Længde, men dog med alle

fire Gavlstykker i Behold. I Pultens Forside er der nu fire Fyldinger med livligt varieret Foldeværk, der har talrige Stave og skraat afskaarne eller forskelligt tungede Rande. I et af de øvre Smalfelter forekommer Pilen, Køgeværkstedets Vartegn. Af Gavlene, der begge er halvrundt afsluttede, men som iøvrigt er ombyttede i Forhold til Pulten, har den nuværende Vestgavl til begge Sider en Halvroset af spidse Blade; den østre er kun dekoreret paa den ene Side, men til Gengæld rigere; øverst en Halvroset, derunder et Frisefelt med Indskrift: S M og Bomærke, en Cirkel med et skraatstillet Bomærkeskjold og nederst et Foldeværksfelt med Pil. Under Skraapulten er der Skab. Sædet har højt Rygpanel med fire Fag, i hvis øvre Smalfelter der er gotiske Bølgeranker. Gavlene er formede i svungne Linjer, hvis Profiler ender i Treblade og støtter en hvælvet Truggesims, hvis Forside er smykket med Relief-Minuskler: »Herrins ordt« og derunder gennembrudte nedhængende Ornamenter, i det ene Fag en Bølgeranke, i det andet Fag tre skraatstillede, delvis afkvistede Grene, hver med et Par Blade. Stavværkspiller og Krongesims er erstattet med tarvelige Klodser. En Dørfløj har i øvre Fylding et ejendommeligt Foldemotiv. Nu mørkt egetræsmalet.

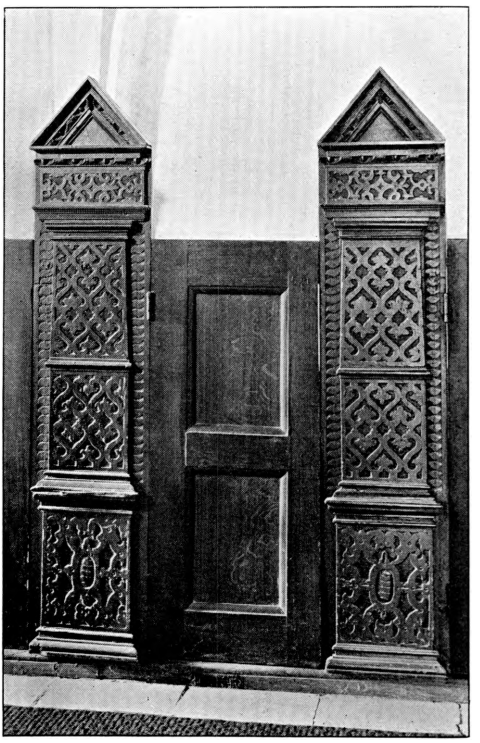

C. A. J. 1914

Fig. 9. Smerup. Stolestade o. 1625 i Nordrækken.

Paa †*Skriftestolen* stod (1755): »Ano 1601 daa blev den(n)e Stoel giort paa Kirkens Bekostning«.

Skibets *Stolestader* (Fig. 9—10) har, foruden enkelte Endepaneler af Eg (med Profiler som Degnestolens), bevaret gamle Gavle og Døre af Fyr. Paa Nordrækkens ensartede Gavle, i sirlig, gnidret Høj-Renaissancestil, er de brede Pilastre, hvis Skafter er vandret tværdelte, overbroderede med fladsnittet Ornamentik, et Net af hjertesvungne »Kassettebaand« eller andre Kassettemotiver. Sydrækkens Gavle har samme Grundform, men er udførte i elegant Senrenaissancestil, med rigt varierede Enkeltheder. Skaftornamenterne skifter i tre Typer: en Bølgeranke, et Kandelabermotiv og en Type med Ranker og glat Midtroset, ligesom Friseornamenterne skifter. Alle Dørene har to Fyldinger med enkelt profilerede Rammer. Saafremt de er oprindelige, kunde det

tyde paa, at begge Rækker er gjorte samtidigt, o. 1625, den nordre af en ældre, den søndre af en yngre Snedker. Begge Gavlrækker har bevaret gamle Fodbjælker med profilerede Ender. * Prøver af de to Gavltyper findes i Nationalmuseet, idet nogle Stole i nyeste Tid er fjernet for at skaffe Plads til Fonten. Alt Stoleværket er egetræsmalet. Ved en Undersøgelse af en af de til Nationalmuseet afgivne Stolestadegavle er der paa en Gavl af den yngre Type iagttaget Rester af en Staffering, væsentlig med rødt og sort direkte paa Træet.

†Pulpitur, nævnt 1755, havde foroven et dansk Skriftsted (Salme 84), forneden latinsk Indskrift, hvorefter det var udsmykket (exornatum) 1654, da Christen Skeel var Lensmand paa Tryggevælde, M. Peder Clausen fra Flensborg Sognepræst, Jens Bentsøn og Jens Jensøn Kirkeværger.

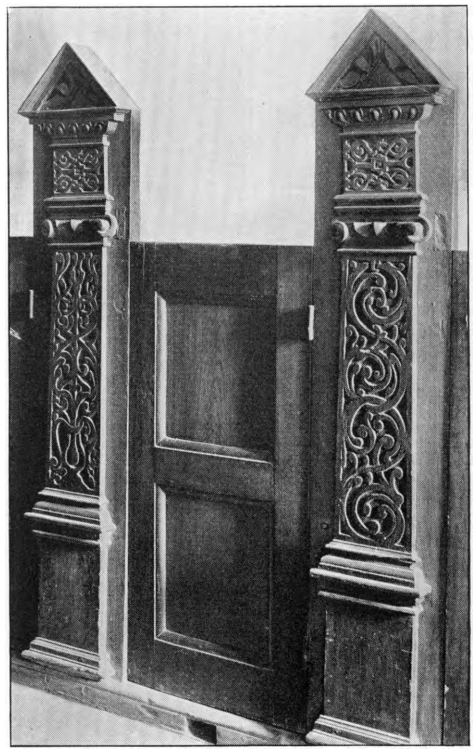

C. A. J. 1914

Fig. 10. Smerup. Stolestade o. 1625 i Sydrækken.

Klokker. 1) Af H. Gamst og H. C. Lund 1850. 2) Af B. Løw og Søn 1899. Sidstnævntes Forgænger var støbt af Gamst og Lund 1848. I 1750'erne nævnes to *†Klokker.* Paa den store stod: »Ano 1598 lod erlig og velbyrdig Christian Holch til Høygaard, Rigs-Raad og Befalingsmand paa Tryggevelde med Kirkens og Kirke-Værgernes Hr. Samuel Hansens udi Haarlef og Peder Olsen i Taarebye-lille og menninge Sognemænds Hielp, bekoste denne Klokke til Haarløv Kirke. Beati qui audiunt verbum dei et custodiunt illud. Berkhart Gellegotu(!) me fecit«; to Vaaben og H K K. Paa den lille Klokke stod: »Ao 1617 Me fecit Hartwig Quellighmeier«. En *†Klokke* blev afgivet i Klokkeskat 1528.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1661—71, 1718—76 (RA). — Spjellerup Kaldsbog 1807—93 (LA). — Synsprotokol, begyndt 1862 (ved Embedet). — Præsteindberetninger 1755 (NM) og 1758 (LA). — Museumsindberetninger af J. B. Løffler og W. Mollerup 1892, K. V. Barfoed 1914, C. A. Jensen 1914—15. Revideret af C. A. J. og V. H. 1932. — Kalkmaleriundersøgelse af J. Kornerup 1888. — Weinwich: Efterretninger om Stevns Hrd. 1776. S. 72—73; samme: Beskrivelse over Stevns Hrd. 1798. S. 150—51.

[1] Kronens Skøder II, 476. [2] Brasch: Vemmetofte II, 196. [3] J. M. Boberg: Stevns Gravhøje, Da. Stud. 1931, 28 f. [4] Brasch I, 4, 8. [5] Nationalmus. I, Herredsbeskr. 1900. Sml. en lidt afvigende Form hos Brasch I, 4. [6] Brasch III, 165. Sml. Billede foran i Brasch I. [7] Brasch I, 7; III, 257. [8] Magn. Petersen: Kalkmalerier. S. 138. Tegning og Beretning af Kornerup (NM). [9] Beckett: Danm. Kunst II, 182.

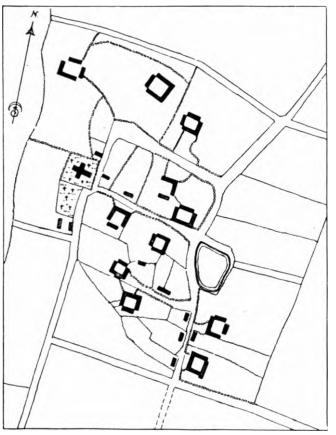

Fig. 11. Smerup 1790.